

Magyar Őstörténeti Könyvtár

4

A József Attila Tudományegyetem
Magyar Őstörténeti Kutatócsoportjának kiadványai

A sorozatot szerkeszti

Zimonyi István

Címlapterv

Nagy András

Rovásírás a Kárpát-medencében

**SZERKESZTETTE:
SÁNDOR KLÁRA**

**Szeged
1992**

SÁNDOR KLÁRA

A székely rovásírás átvételének lehetséges útjai

Az iménti két előadóhoz hasonlóan én is a székely rovásírás kutatásának néhány elméleti—módszertani vonatkozásával akartam foglalkozni előadásomban. Eredeti célom az volt, hogy összefoglaljam, milyen feladatokat kell elvégeznünk, mielőtt azt az ábécét kezdjük keresni, amely alapja lehetett a székely rovásírás legkorábbi változatának, s hogy számbavegyem, a vizsgálat közben milyen szempontokat kell figyelembe vennünk. Hamar kiderült azonban, hogy egy ilyen összegzés szétfeszítené ennek az előadásnak a kereteit, így az ezzel kapcsolatban lejegyzett gondolatokat majd egy másik alkalommal foglalom össze.

Mostani előadásom témájául az eredetileg tervezett munkának azt a részét választottam, amely talán a legnagyobb érdeklődésre tarthat számot a nem nyelvészek részéről is, és amelyet — éppen ezért — a székely rovásírás történetének során mindig kitüntetett figyelemmel kezeltek: az eredet kérdését. Ezzel kapcsolatban öt kérdést kell tisztáznunk ahhoz, hogy a szóban forgó írásrendszert beillesszük az egyetemes frástörténetbe: hogy kik, mikor, hol, kiktől és mit vettek át. Könnyű lenne a dolgunk, ha lennének olyan források, amelyekben választ találnánk a fenti kérdésekre, de ilyenek nincsenek vagy legalábbis eddig nem kerültek elő. Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért, számos elmélet született már a székely rovásírás eredetének tisztázására. A következőkben nem arra teszek kísérletet, hogy az eddig e tárgyban megjelent nézetek mellett vagy ellen érveljek, esetleg új ötlettel álljak elő. Célom az volt, hogy számbavéve a székely rovásírás eredetét magyarázó eddig megjelent írásokat¹ fölvezoljak egy logikai modellt, amely tartalmazza az eddig kifejtett lehetőségeket, és képet ad azok egymáshoz való viszonyáról. Ezt azért látom szükségesnek, mert az átvételt boncolgató tanulmányok szerzői sokszor az átvétel körülményei-

1 A közvetlenül fölhasznált tanulmányok felsorolása az irodalomjegyzékben található. A főként a két világháború között napvilágot látott és a manapság újra egyre nagyobb számban föltűnő dilettáns elméleteket (sumer, japán, etruszk stb. kapcsolatok) nem vettem figyelembe.

nek csak egy töredékére koncentrálnak, így olykor elkerülheti figyelmünket, hogy kifejtett nézeteikből más következtetések is adód(hat)nak.²

A következőkben először azokat a kérdéseket sorolom föl, amelyekre az eddigi irodalom (nem föltétlenül explicit módon) választ keresett, s amelyek alapján az ismertetendő modell fölépült. Ezt a modell bemutatása követi, anélkül, hogy az egyes nézetek között valószínűségi rangsort is fölláltanék, annak ellenére, hogy a fölsorakoztatott érvek egy része ma több-kevesebb biztonsággal cáfolható illetve alátámasztható.³

A fölsorakoztatott kérdések megválaszolása segítené hozzá ahhoz is, hogy eldöntsük: hogyan lenne helyes nevezni a hol *magyarnak* hol *székelynek* nevezett rovásírásfajtát, és hogy milyen módon juthatott a magyarság vagy a székelység birtokába. Az átvétel idejének, helyének, az átvevő nép nyelvének függvényében változik az arra adott válasz, hogy mikortól kezdtek magyar nyelvű szövegeket is lejegyezni ezzel az írásrendszerrel, és szintén az átvétel idejétől függ, milyen feleletet adhatunk arra a kérdésre, hogy az átvett írásrendszernek részei voltak-e már a glagolita illetve cirill ábécéből származó jelek.

Az első kérdések arra vonatkoznak, hogy a biztosan datálható megismert emlékek kora előtt létezett-e a székely rovásírás.

1. Folyamatosan használták-e a székely rovásírást a humanizmus kora előtt is?
2. Ha a székely írást a humanizmus korában alkották meg, használták-e föl hozzá alapul valamilyen régi, rovás típusú ábécét?
3. Ha a székely rovásírást a humanizmus korában alkották meg, és alapul fölhasználtak egy régebbi, rovás típusú betűsort, akkor ezt korábban alkalmazták-e magyar szövegek lejegyzésére?

A következő kérdés az írás elterjedését vizsgálja:

-
- 2 A székely rovásírás eredetének és a székelység történetének kutatása nagyon sokszor összekapcsolódik. A székelyek eredetére vonatkozó nézetekkel nem foglalkozom, a kérdés kutatástörténetének széles körű áttekintését adja Kordé 1991.
 - 3 Minden egyes elmélet részletekbe menő elemzése jóval nagyobb terjedelmet igényelne, és a rendelkezésünkre álló adatok az esetek nagy részében nem is teszik lehetővé egy megközelítőleg pontos kép fölrajzolását sem.

4. A székely rovásírást belső története folyamán csak a székelyek használták-e?

Abban az esetben, ha nemcsak a székelyek használták, a következők a kérdéseink:

5. A székelyeknél később, korábban vagy velük egyidőben kezdték-e használni nem székely magyar nyelvű csoportok?
6. Ha nem székely magyar nyelvű csoportok korábban kezdték használni, mint a székelyek, akkor a székelyek ezektől a csoportoktól vették-e át? — és ennek ellentéte, hogy
7. Ha nem székely magyar nyelvű csoportok a székelyeknél később kezdték használni, akkor ezek a csoportok a székelyektől vették-e át?
8. Ha egyszerre kezdték használni a székelyek és nem székely magyar csoportok, akkor azonos forrásból vették-e át?
9. Ha nem székely magyar csoportok is használták, az átvétel korában jegyezték-e le vele magyar nyelvű szövegeket (vagy kezdetben csak az írást átadó nép nyelvének lejegyzésére, esetleg a birodalmon belüli presztízsnyelv, lingua franca lejegyzésére alkalmazták)?
10. A magyar csoportok a honfoglalást megelőző vagy az azt követő időkben vették-e át a székely rovásírás alapjául szolgáló írásrendszert?
11. A székely rovásírás alapjául szolgáló írásrendszer megismerése összefüggésben van-e a magyar nyelv török eredetű *ír*, *betű*, *szám* szavával?

Abban az esetben, ha csak a székelyek használták, a következő kérdéseket tehetjük föl:

12. A székelyeket a magyarság többi részéből szervezték-e a határok védelmére? — ennek ellentéte:
13. A székelyek önálló néptörzsként csatlakoztak-e a magyarsághoz?
14. Ha a székelyek önálló törzsként csatlakoztak a magyarsághoz, a székely írás alapjául szolgáló írásrendszert ismerték-e már a csatlakozás előtt?
15. Ha ismerték, keletről hozták-e magukkal, vagy a Kárpát-medencében ismerték meg?

16. Ha a székelyek önálló néptörzsként csatlakoztak a magyarsághoz, a csatlakozáskor nyelvük magyar volt-e?
17. Ha a székelyek a magyarsághoz való csatlakozás után ismerték meg a székely frás alapjául szolgáló frásrendszert, nyelvük az átvétel idején magyar volt-e?
18. Ha az frás átvételének idejére nyelvük még nem magyarosodott el, a magyart ismerték-e már?
19. Ha a székelyek tudtak magyarul az frás átvételének idején, az átvétel korában használták-e az átvett frást magyar nyelvű szövegek lejegyzésére?

A székely rovásfrás glagolita illetve cirill eredetű jeleire vonatkozik az a két kérdés, hogy

20. A székely rovásfrás alapjául szolgáló frásrendszernek részei voltak-e ezek a jelek?
21. Megvolt-e a lehetősége annak, hogy ezek a jelek a Kárpát-medencében kerültek volna a székely rovásfrásba?

A 90–91. oldalon található ábra a székely rovásfrás átvételének illetve kialakulásának lehetséges módjai közül a következőket tartalmazza:⁴

1. A humanizmus kora előtt a székely rovásfrást nem használták folyamatosan, a ma ismert ábécét ekkor alkották meg.
 - 1.1. A humanizmus korában tudósok alkották meg a ma *székelynek* nevezett ábécét, mégpedig úgy, hogy készítésekor alapként nem használtak föl semmilyen régebbi, rovás típusú frást.
 - 1.2. A humanizmus korában fölfedeztek egy régi ábécét, és ezt fölhasználva teremtették meg a székely rovásfrást. Az alapul vett, régi ábécé előzményére, keletkezésére az ábra jobb oldali része vonatkozhat, azaz ennek történetével kapcsolatban is föltehetjük ugyanazokat a kérdéseket, amelyeket az előzőekben fölsoroltunk (4–21.), és ugyanazokhoz a lehetőségekhez jutunk, amelyek akkor érvényesek, ha a székely rovásfrást a humanizmus kora előtt is folyamatosan használták (ld. alább, 2–3.).

4 Az olvasást széttördelné és értelmetlen is lenne minden egyes lehetőséget külön-külön pontba szedve bemutatni, ezért ezeket közös alapjuk szerint elrendezve, variációcsoportokban veszem sorra (különösen a 2. és 3. egység alpontjait illetően).

Ebben a két esetben — legalábbis az írás történetének első szakaszában — a székely írást csak tanult emberek használhatták volna, kevesen és keveset írva vele; szélesebb körben csak Telegdi után terjedhetett volna el. Mindkét variáns szerint, mivel humanista, és nem kifejezetten székely tálmányról lenne szó, és ekkor, a 15. század végén már kizárólag magyar nyelvű szövegek lejegyzésére alkalmazhatták volna az új írásrendszert, a magyar név lenne a pontosabb.

2. Következzenek most azok a variánsok, amelyek szerint volt olyan időszak, amikor (természetesen csak a Telegdi előtti időket figyelembe véve) a székelyeken kívül is használták magyar nyelvű csoportok a vizsgált írásrendszert. Ezeknek a variánsoknak a közös alapjuk a következő: a magyarság — vagy egy, a székelyekkel nem azonos része — kapcsolatba került egy olyan néppel, amely egy rovás típusú írást használt. A magyarság átvette ezt az írásrendszert, amely azonban a 13. századra már csak székely területen maradt ismeretes, sőt még annak emléke is elhalványult, hogy valamikor a székelyeken kívül a magyarság egésze, vagy legalábbis egy része is írt vele.
- 2.1. Mindez a honfoglalás előtt történt (ebben az esetben még nem lehetek benne a glagolita és a cirill eredetű jelek); az írást átadó nép nyelve lehetett nem török és török, az utóbbi esetben lehetett köz-török vagy csuvasos típusú, például a kazár; ha csuvasos típusú volt, akkor az írásrendszer átvétele lehet összefüggésben a magyar nyelvből került, csuvasos típusú *betű*, *szám*, *ír* szóval,⁵ de ha amögött más

5 Az *ír*-t hagyományosan csuvasos típusúnak tartják (Gombocz 1912, 87–88; K. Palló 1982, 111–113; Ligeti 1986, 24–25, 262–263; TESz 2, 227–228). E kötetben jelenik meg a szónak egy új etimológiája Róna-tas András tanulmányában. Ez az új etimológia, mint a *betű*-é sem, nem tartalmaz csuvasos kritériumot, hangtanilag közömbös (tehát megengedi, de nem biztosítja, hogy a szót csuvasos típusú török nyelvből vette át a magyar). E két szót hipotetikusán jelentéstani kapcsolat fűzi össze a *szám*-mal, amelynek szóvégi *-m* fonémája arra utal, hogy csuvasos típusú török nyelvből származik (Ligeti 1986, 35–36), ezért tartható még mindig — bár az *ír* lehetséges új etimológiája meggyengítette — az a föltételezés, hogy e három szó csuvasos típusú török nyelvből került a magyarba.

Ligeti *betű*-re vonatkozó nézete, miszerint a szó inkább a kunból származik, mint a honfoglalás előtről, nehezen támasztható alá. Véleménye szerint a tárgyi háttér jobban a szó mögé képzelhető a 13–14. századból, ha föltételezzük, hogy megtérített kunoktól, egyházi szövegekre vonatkozó terminusként kölcsönözte volna a

művelődéstörténeti háttér áll, akkor lehetett független is ezektől a szavaktól. Amennyiben a székelyek a honfoglalás előtt csatlakoztak a magyarsághoz, és ekkor már ismerték azt az írásrendszert, amely a ma ismert székely rovásírás alapjának tekinthető, lehetett a székely is az átadó nép.

- 2.2. A másik variációcsoport szerint az írásrendszert a honfoglalás után ismerte meg a magyarság, ez esetben a glagolita és cirill betűk már részei lehettek a megismert ábécének, de bekerülhettek a székely rovásírásba a birtokba vett írás későbbi használata során is. A honfoglalás után is fennállhatott annak a lehetősége, hogy az írásrendszert vagy egy csuvasos típusú török nyelvet beszélő néptől (az avarok között lehettek ilyenek), esetleg összefüggésben az *ír*, *betű*, *szám* szóval, vagy függetlenül ezektől; vagy egy köztörök nyelvből; vagy nem török nyelvet beszélő néptől vegyék át. Mint ilyenek első sorban a szláv nyelveket beszélő népek jöhetnek szóba, akik lehettek a Kárpát-medencében élő szlávok, esetleg elszlávosodott avarok vagy a bolgárok; az átvett írásrendszer alapja mindkét esetben lehetett a pogány szláv írás, esetleg kiegészítve glagolita, majd cirill jelekkel; a kárpát-medencei szlávok használhatták ezen kívül az avarok régi írását, az említett szláv jelekkel vagy azok nélkül; a bolgároknak is lehetett egy olyan írásuk, amelyet korábban a szlavisták által ósszlávnak, a turkológusok által dunai bolgárnak nevezett, föltehetően csuvasos típusú török nyelvük lejegyzésére is alkalmaztak, és esetleg később kiegészítették a glagolita és a cirill jelekkel. Lehetséges az is, hogy a magyarság az írásrendszert a székelyek révén ismerte meg.

magyar; a honfoglalás előtti kölcsönzés teóriája szerint azért nem állja meg a helyét, mert "miféle frott szövegekről lehetne szó ebben a korban?" (1986, 261–262). A 13–14. században minden bizonnyal elterjedtebb volt az írásbeliség, mint a honfoglalás előtt, de megmagyarázhatatlan lenne, miért nem került már be korábban, a latin ábécé elterjedésével egyidőben, egy 'betű, írás' jelentésű szó a magyarba, legnagyobb valószínűséggel a latinból, a többi írásbeliségre vonatkozó (pl. *árkus*, *papiros*, *penna*, *tinta*, *diktál* stb. — Bárczi 1958, 107) terminussal együtt. Az utóbbi időben tisztázódtak egy honfoglalás kori rovásírásos tárgy leletkörülményei (ld. Dienes István jelen kötetbeli tanulmányát) is, tehát megerősödött az a föltevés, hogy a honfoglaló magyarság (legalábbis egy része) ismert valamiféle írást a latin írás térhódítása előtt is. (Akkor is, ha a tegezszájon talált írás ábécéje nem szükségszerűen volt azonos a székely rovásírás előzményével.)

Ha a magyarság még a honfoglalás előtt átvette azt az írásrendszert, amelynek végső formája az általunk is ismert székely rovásírás, akkor bármilyen nyelvet beszélt is az frást átadó nép, elképzelhető, hogy egy ideig csak annak nyelvének lejegyzésére alkalmazta a magyar nyelvű népesség is, presztízsokokból; de az is lehet, hogy az átvétellel egy időben már magyar nyelvű szövegeket is írtak vele.

Ha a magyarság a honfoglalás után ismerkedett meg ezzel az írásrendszerrel, akkor az tűnik valószínűbbnek, hogy eleve magyar nyelvű szövegek lejegyzésére használták, mert, kivéve talán a korai keresztény csoportokat, sem a legyőzött szlávok, sem az akkor már jelentéktelen avarok, sem a távolabbi bolgárok nyelve nemigen bírhatott olyan presztízzsel, hogy a magyarság használta volna, és a térségben valamiféle *lingua franca* sem létezett. Ugyanez vonatkozik a székelyekre: amennyiben önálló népként csatlakoztak a magyarsághoz, ha nyelvük nem magyar volt, akkor nem bírhatott nagy presztízzsel, ezt mutatja gyors nyelvcserejük; ha viszont magyar nyelvűként csatlakoztak, vagy a magyarság többi részéből szervezték őket, akkor a magyarok az átvett írással nyilvánvalóan már a kezdetektől is magyar nyelvű szövegeket jegyeztek le. Elvi lehetőségét nem lehet kizárni annak sem, hogy a székelység a magyarságtól, vagy bizonyos részeitől vette át a később róluik elnevezett frást, akár önálló néptörzsként csatlakozott a magyarsághoz, akár abból szervezték néppé, és mint az egész magyarság által használt frást vitte magával új lakóhelyére.

Az frást, ha ezek közül a variációk közül bizonyulna valamelyik a legvalószínűbbnek, mivel a magyarság egésze, de legalábbis nemcsak székely része használta, és magyar nyelvű szövegek lejegyzésére alkalmazták, szintén *magyarnak* lenne célszerű elnevezni. További lehetőségeket csak az a variáció tartogatna, amely szerint a magyarság az frást a székelyektől vette volna át, hiszen ebben az esetben az írás belső története nem akkor kezdődik, amikor a magyarság átvette, hanem amikor a székelységhez került.

3. Nézzük végül azokat az eseteket, amelyek alapja, hogy a székely rovásírás ma ismert elterjedése visszavezethető az írásrendszer belső történetének egészére, azaz mindig csak a székelyek használták.
- 3.1. Az első variációcsoportban a közös elem annak feltevése, hogy a székelység önálló népként csatlakozott a magyarsághoz, és már hozta magával azt az frást, amelyből a székely rovásírás ma ismert változata kialakult.

Attól függően, hogy a csatlakozás hol történt, számos lehetőség képzelhető el.

3.1.1. Ha a honfoglalás előtt, akkor azok a variációk ismétlődnek a székelyek vonatkozásában, amelyek akkor szerepeltek, amikor azt vizsgáltuk, hogy a honfoglalás előtt a magyarság milyen úton ismerhette meg a szóban forgó frásrendszer alapját (2.1.). Ezt azonban ki kell egészítenünk azzal, hogy a székelyek jóval többféle módon kerülhettek kapcsolatba ezzel az frással, hiszen — amennyiben a székelyek a honfoglalás előtt csatlakoztak a magyarsághoz — kicsi a valószínűsége annak, hogy már a csatlakozáskor magyar nyelvűek lettek volna, ennek megfelelően ők maguk is török, esetleg iráni vagy szláv, vagy talán más nem magyar nyelvet beszéltek, és frásukat, amelyből akkor még — értelemszerűen — hiányoztak a glagolita és a cirill jelek, már jóval korábban is használhatták.

3.1.2. Ha a székelyek a honfoglalás után csatlakoztak a magyarsághoz, de az frásuk alapjául szolgáló rendszert nem a Kárpát-medencében ismerték meg, akkor az előbbi variációk ismétlődnek (3.1.1.).

3.1.3 Ha a honfoglalás után csatlakoztak, és az frásuk alapját képező rendszert a Kárpát-medencében vették át, akkor azok a variációk ismétlődnek, amelyek annak lehetőségeit vázolták, hogy a magyarság a Kárpát-medencében hogyan ismerhette meg későbbi frása alapját (2.2.).

3.2. A következő föltevés szerint a székelység önálló népként csatlakozott a magyarsághoz, és a székely rovásfrás alapjául szolgáló frásrendszert csak ez után az idő után ismerte meg. Ez csak akkor lehetséges, ha fölteesszük, hogy mindez már Erdélybe településük után történt. Ebben az esetben az átadó nép lehetett a helyi szláv, elszlávosodott avar, avar lakosság, vagy a szomszédos népek közül a bolgárok, ha Kézait komolyan vesszük, egyes értelmezések szerint a vlahok, más értelmezés szerint a török bulakok. Az átvett ábécé tartalmazhatta a glagolita és a cirill jeleket, de ezek később, az frás belső története folyamán is bekerülhettek a székely rovásfrásba.

3.3 Amennyiben a székelyek nem önálló népként csatlakoztak a magyarsághoz, hanem a magyarság többi részéből szervezték őket a határok védelmére, és azt tételezzük föl, hogy a róluk elnevezett frást a magyarság többi része nem használta, abban az esetben az frás átvétele csak Erdélybe telepítésük után játszódhatott le, a fentebb leírt (3.2.) módon.

3.4 Nem zárható ki az előző két nagyobb egység kombinációja: hogy a székelyek egy része önálló törzsként csatlakozott a magyarsághoz, de — mert például létszámuk a határok védelmére nem volt elégséges — még szerveztek hozzájuk csapatokat a magyarság többi részéből. Ebben az esetben minden előzőleg leírt variáció megismételhető itt is: elképzelhető, hogy a csatlakozott rész vette át és vitte magával az írást későbbi lakóhelyére, és az is, hogy már együtt a később hozzájuk szervezett részekkel vették át Erdélybe telepítésük után; vagy az, hogy a magyarság nem székely részéből szervezett komponens (is) vitte magával; stb.

Az alapföltevés ezekben a variációkban az volt, hogy a vizsgált írásrendszert csak a székelység ismerte. Amennyiben önálló népként csatlakozott a magyarsághoz, és anyanyelve nem a magyar volt, s a magyart második nyelvként sem beszélte, az írás átvételének idején még magyar nyelvű szövegeket sem jegyezhettek le ezzel az írástípussal. Minden más esetben volt erre lehetőség, vagyis ha anyanyelvük nem a magyar volt még, de már tudtak magyarul, ha az írás átvételének idejére elmagyarosodtak, illetve hogyha eredetileg is a magyar nyelvet beszélték, akár azért, mert mint a magyarság egy korán leszakadt ága csatlakoztak később újra a magyarokhoz, akár azért, mert megszervezésük előtt nem léteztek önálló népként.

Az írásrendszer elnevezése azokban az esetekben nem egyértelmű, amelyekben azt föltételezzük, hogy a székelység magyar anyanyelvű volt, amikor az írást megismerte, ilyenkor ütközik egymással az a két szempont, hogy az elterjedtségről, tehát az írást használó népről vagy népcsoportról, vagy pedig a lejegyzett nyelvről kapja-e nevét az írásrendszer. Úgy gondolom, az előbbi egyértelműbb, hiszen magyar szövegeket nemcsak ezzel az egy írásrendszerrel írtak, ugyanakkor a székelység, ha másban nem is, nyelvjárásában és szerveződésében mindenképpen különálló egységet alkotott. Ezért van az, hogy ugyan az írás nevének megalapozottabb megválasztásához még nem áll rendelkezésünkre minden szükséges ismeret, mindvégig a *székely* terminust használtam: mai ismereteink szerint csak székely területről kerültek elő emlékei, illetve amelyek nem, azok is székelyektől származnak; az írást először említő Kézai szintén már mint kifejezetten a székelyek által használt ábécéről ír róla.

Előadásom elején már elmondtam, de mert hangsúlyozni szeretném, megismételtem: annak ellenére, hogy a modellben szereplő lehetőségek között nem állítottam föl sorrendet azt illetően, hogy melyik fogadható el

jobban vagy kevésbé, nem gondolom, hogy az ismertetett lehetőségek valószínűségi mutatója megegyezne. Ugyanakkor úgy vélem, hogy a székely rovásírás átvételének a most felsoroltakon kívül is számos más módja lehet, részben úgy, hogy az ismertetett lehetőségek különböző mértékben kombinálódhatnak, részben úgy, hogy nyilván jócskán van olyan általunk nem ismert adat, ismeret, amely esetleges fölbukkanása módosítja, megváltoztatja, átalakítja, esetleg teljesen újrarajzolja a székely rovásírás eredetére vonatkozóan eddig megalkotott képeket.

Idézett irodalom

- BABINGER, F. (1913—14a). *Ein schriftgeschichtliches Rätsel*. *Keleti Szemle* 14, 1—14.
- (1913—14b). *Des Rätsels Lösung?* *Keleti Szemle* 14, 14—19.
- BÁRCZI G. (1958). *A magyar szókincs eredete*. (Második, bővített kiadás.) Budapest.
- CSALLÁNY D. (1960). *A székely—magyar rovásírás emlékei*: a Nyíregyházi Józsa Andrásház Múzeum Évkönyve 3. Nyíregyháza, 39—137.
- DIENES I. (1992). *A Kalocsa Környéki Rovásleírásról*: Rovásírás a Kárpát-medencében. Szerk. Sándor K. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 5.) Szeged, 31—40.
- FEHÉR G. (1931). *A bolgár-török műveltség emlékei és magyar őstörténeti vonatkozásai*. *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 7, 152—157.
- GOMBOCZ, Z. (1912). *Die bulgarisch—türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache*. *Mémoires de la Société Finno—Ougrienne* 30.
- H. TÓTH I. (1980). *A szláv írások*: Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba 3. Szerk. Hajdú P.; Kristó Gy. és Róna-Tas A. Szeged, 35—48.
- HÓDOLY L. (1884). *A székely vagy régi magyar írás eredete*. Pozsony.
- KIRÁLY P. (1971a). *K voprosu o glagoličeskij pis'menah v sisteme drevneven-gerskij runičeskij znakov*: Konstantin Kiril filosof. Dokladi ot simpoziuma, posveten na 1100-godisninata ot smartta mu. Sofia, 205—213.
- (1971b). *Cyryllské litery v staromadarské runové abecede?*: *Studia Pravoslavica*. Praha, 165—167.
- KORDÉ Z. (1991). *A székelykérdés története*. (Múzeumi Füzetek 4.) Székelyudvarhely.
- K. PALLÓ M. (1982). *Régi török eredetű igéink*. (Studia Uralo—Altaica Supplementum 1.) Szeged.

- LIGETI L. (1986). *A magyar nyelv török jövevényszavai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*. Budapest.
- MELICH J. (1925). *Néhány megjegyzés a székely írásról*. *Magyar Nyelv* 21, 153–159.
- MOÓR E. (1972). *A betű-től a könyv-ig*. *Magyar Nyelv* 68, 150–160, 274–285.
- MUNKÁCSI B. (1913–14). *Zum Problem der Székler Runenschrift*. *Keleti Szemle* 14, 225–236.
- NAGY G. (1890). *A székely írás eredete*. *Budapesti Hirlap*, jún. 6.
- (1895). *A székely írás eredete*. *Ethnographia* 6, 269–276.
- NÉMETH GY. (1917–20). *A régi magyar írás eredete*. *Nyelvtudományi Közlemények* 45, 21–44.
- (1934). *A magyar rovásírás*. (A magyar nyelvtudomány kézikönyve 2/2.) Budapest.
- (1971). *The runiform inscriptions from Nagy-Szent-Miklós and the runiform scripts of Eastern Europe*. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 21, 1–52.
- PÜSPÖKI NAGY P. (1977). *A magyar rovásírás eredetéről*. *Magyar Nyelv* 73, 303–313.
- (1984). *A "rovásírás" írástani helye és szerepe a magyar művelődés történetében*. Magyar Herald. Forrásközlő, családtörténeti és címertani évkönyv 1. A magyar hivatali írásbeliség fejlődése 1181–1981. 1. köt. Szerk. Kállay I. Budapest.
- RÁSONYI NAGY L. (1979). *Bulaqs and Oγuzs in medieval Transylvania*. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 33, 129–151.
- RÓNA-TAS, A. (1988). *Problems of the East European scripts with special regard to the newly found inscriptions of Szarvas*. *Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo* 34. Popoli delle steppe: Unni, Avari, Ungari. Spoleto, 23–29 aprile 1987. Spoleto.
- (1992). *A magyar írásbeliség török eredetéhez*. *Rovásírás a Kárpát-medencében*. Szerk. Sándor K. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 4.) Szeged, 9–14.
- SEBESTYÉN GY. (1915). *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. Budapest.
- (1917–20). *A magyar rovásírás eredetéről*. *Nyelvtudományi Közlemények* 45, 292–302.
- VÁSÁRY I. (1974). *A magyar rovásírás. A kutatás története és mai helyzete*. *Kelet-kutatás*, 159–171.
- VÉKONY G. [1987]. *Későnépvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében*. [Szombathely].

FOLYAMATOSAN
HASZNÁLTÁK
A HUMANIZMUS KORA
ELŐTT IS

az ábécé megalkotásakor nem
használtak föl egy korábbi
rovás típusú írást

az ábécé megalkotásakor
alapul egy régebbi
rovás típusú ábécét használtak

A HUMANIZMUS
KORA ELŐTT
NEM HASZNÁLTÁK

**A MAGYARSÁG
NEM SZÉKELY RÉSE**
is ismerte, de a 13. századra csak
a székelyeknél maradt fenn íe-
mérete.

A HONFOGLALÁS ELŐTT

ismerték meg; az átvett ábécéből még hiányoztak a
glagolita és a cirill jelek; elképzelhető, hogy kez-
delben az átadó nép nyelvén; esetleg más pres-
ztizsnyelvnek a lejegyzésére alkalmazták.

az írást átadó nép lehetett

NEM TÖRÖK		TÖRÖK	
		KÖZ- TÖRÖK	CSUVASOS TÍPUSÚ
		Ezzel össze- függés- ben tör- tént az <i>ír</i> , <i>beid</i> , <i>szám</i> át- vétele.	Ettől füg- getlenül az <i>ír</i> , <i>beid</i> , <i>szám</i> át- vétele.

A HONFOGLALÁS UTÁN

ismerték meg; már tartalmazhatta, de nem szükségszerűen, a glagolita és a cirill jeleket; valószínűleg már az átvétel idején jegyezték le vele magyar szövegeket is.

az írást átadó nép lehetett

NEM TÖRÖK			TÖRÖK	
BOLGÁR	ELSZL. AVAR	KÁRPÁT- M-I SZLÁV	KÖZ- TÖRÖK	CSUVASOS TÍPUSÚ
- a po- gány szl. írásból - a dunai bolgár írásból	- a pogány szláv írásból - az avar írásból		az avar írásból	az avar írásból Össze- függés- ben az <i>ír</i> , <i>beid</i> , <i>szám</i> szóval. Füg- get- lenül az <i>ír</i> , <i>beid</i> , <i>szám</i> szólól.

a honfoglalás előtt
csatlakoztak

Keletről hozták
magukkal az
írássrendszert

a Kárpát-
medencében
ismerték meg

a honfoglalás után
csatlakoztak

a csatlakozáskor már
ismerték az írást

a csatlakozáskor még
nem ismerték az írást

CSAK A SZÉKELYSÉG

ismerte az írásszender belső
története során.

a székelység önálló népként
csatlakozott a magyarsághoz

a székelységet a magyarság

Az írásszender Erdélybe
településük után ismerték
meg; az átadó nép lehetett:

- szlávok
- avarok
- elszlávosodott avarok
- bolgárok
- vlahok
- bulakok

Az átvett ábécé már tartal-
mazhatta a glagolita és cirill
jeleket, de ezek később is
belekerülhettek.